

FEGYVERES MÁRIA

GENERÁCIÓM EMLÉKTÁRA ORVOSTANHALLGATÓK VOLTUNK DEBRECENBEN 1951–1957

THE MEMORIAL BOARD OF MY GENERATION – WE WERE STUDENTS OF MEDICINE IN DEBRECEN, 1951–1957. The author, who is a retired doctor of pediatrics, gives us an insight into the everyday life of the students of Debrecen's University of Medicine in the 1950s. Besides autobiographical references short anecdotes pertaining to the one-time famous professors are offered.

Egyetemi találkozón egy kortársam véleménye az volt: „Szerencsés generáció vagyunk” – *Miért?* – fortyogtam napokon át, majd leültem a számítógép elé, és elkezdtem írni. Bevezetőnek Dr. Szállási Árpád orvosíró, orvostörténészt idézem: „*Ritka, hogy egy nemzedéket így telibe találjon a történelem.*”

Sorjázta az emlékeim: 1951 nyarán nagyon boldog voltam, amikor megkaptam az értesítést, hogy felvettek az Orvostudományi Egyetemre. Rövidesen üröm társult hozzá, mert a négy évvel fiatalabb húgomat nem vették fel általánosból gimnáziumba. Felvételit nem kellett tenni, ami magyarázhatta volna a sikertelenséget. A művelődési osztály vezetőjéhez mentünk érdeklődni, aki az iratok forgatása után közölte, hogy egy lépést se tegyünk tovább, összesen annyit érhetünk el, hogy engem is eltanácsolnak az egyetemről, mert a húgom továbbtanulását politikailag támadta meg valaki. Később megtudtuk, mi volt a támadás szövege: „*Apja horthysta, nyugatos egykori katona.*” (Nyugatos jelentése: nyugaton esett hadifogságba). Abban az időben ennyi elég volt rosszululatú egyén részéről, hogy egy 14 éves gyereknek elvágja az útját, ezzel állva bosszút valamely okból az apán.

Ezzel az előzménnyel lettem egyetemista, és éveken át rettegünk a családommal együtt, hogy mikor jön rá az ármánykodó, hogy én is Fegyveres László lánya vagyok, feljelent, és megszűnik az egyetemista létem. Ez a félelem reális volt. Utalnék Mészáros Mária jeles tanuló évfolyamtársamra, akit másfél év után tettek ki az egyetemről, mert kiderült, hogy kulák az apja. Másik konkrét példa Szabó Anna, aki azért nem folytathatta a tanulmányait, mert „*jampisan*” öltözött. Több kizárás is történt. Ugyanakkor volt, akit fel sem vettek – ahogy annak idején mondták – osztályidegen volta miatt. Erre példa egy görögkatolikus pap kitűnő tanuló fia.

A korszak terméke volt, mely hamarosan megszűnt az ún. szakérettségi. Ez azt jelentette, hogy akárhány általánosiskolai osztály elvégzése alapot adott kétéves „gyors-
talpalós” gimnázium elvégzésére, ami után nyitva állt az egyén előtt az egyetem. Így

lett évfolyamtársunk egy kondás foglalkozású hallgató. Hihetetlennek tűnhet, de volt olyan társunk, aki nem ismerte a nagybetűket. Ezeket a fiatalokat zömében a Párt irányította a felsőfokú intézményekbe. Alulképzettségük miatt rövidesen kiestek, akik megállták a helyüket, azok magasabb alapképzéssel rendelkeztek, de a háború miatt éveket veszítettek.

1951–1957-ig voltunk egyetemisták; a dátum mutatja, hogy ez jórészt a Rákosi-korszakra esett. Ekkor olyan tantárgyakat kényszerítettek ránk, melyeknek semmi köze nem volt leendő hivatásunkhoz: marxizmus-leninizmus, politikai gazdaságtan, honvédelmi ismeretek, orosz nyelv. Felesleges időrablás volt a nehéz tantárgyaink mellett politikai előadásokat hallgatni, fegyvert szétszedni és összerakni, éleslövészetben résztvenni, oroszórán cirill betűkkel kínlódni. Egyébként is annyi volt nekünk ezekből a tantárgyakból a hasznunk, mint az ország lakosságának az akkori gazdasági kísérletekből, nevezetesen a rizs- és gyapottermesztésből, a pittypangból való gumi-előállításból, a citrom- és narancstermelésből. (Kudarcba fulladt valamennyi kísérlet.)

Ebben a korszakban volt néhány év, amikor a lányoknak is, nem csak a fiúhallgatóknak nyáron egy hónapra be kellett vonulniuk katonának. Az előttünk levő évfolyamra ez még érvényes volt. Mire nekünk esedékes lett volna, már más szelek kezdtek fújni és megszüntették.

Ide kívánczodik egy megtörtént eset. A vegyészhallgatókat honvédelmi előadáson nehezítüzségi védelemre képezték ki. Egy előadás után a százados megkérdezte a filigrán alkatú Sz. Máriát: *„Ha látná, hogy harcokcsik hadoszlopa közeledik a város felé, melyiket lőné ki először, hogy a többit megakadályozza a haladásban?”* A válasz ez volt: *„Jelentem százados úr, egyiket sem, mert én a látványtól egyből elájulnék.”*

Szovjet mintára szokásba jöttek a nagy felvonulások, pl. május elsején, mely kötelező volt diáknak és dolgozónak egyaránt. A klinika előtt volt a gyülekező, itt kiosztották a vörös zászlókat, munkásmozgalmi feliratokat, akkori vezető emberek fényképét tartó táblákat, kinek mit nyomtak a kezébe. Énekszóval kellett menetelni a Nagyállomásig, mert ott volt az általános gyülekező. Innen vezényszóra a Nagyerdőig további menetelés, énekszóval *„Kovács vagyok ifjú a lelkem”, „Szódd a selymet elvtárs”, „Sej a mi lobogónkat fényes szelek fűjják”* és így tovább. Változatosságként jelszavakat kellett skandálni. Ilyeneket: *„Éljen Rákosi és a Párt”* (az egyetlen párt a kommunista párt), *„Éljen a dicsőséges szovjet hadsereg”, „Éljen Sztálin, Rákosi.”* Másnap aztán írták a lapok: *„Dolgozó népünk lelkesen ünnepelt.”*

Hat egyetemista év emléke az is, hogy teherautóval kivittek bennünket a tanyavilágba, Halápra, hogy gyözködjük a gazdákat, hogy lépjenek be a TSZCS-be, ami azt jelentette, hogy a földet és az állatokat adják be a közösbe. Nem nagyon álltak velünk szóba, zömében csak a kutyák acsarkodtak ránk. Mi sem erőltettük a dolgot, mert megértettük, ragaszkodnak a többnyire több nemzedéken át megszerzett vagyonukhoz, mely a megélhetésüket biztosította.

Kegyetlen rendelkezés volt, mikor 1954-ben, egy fagyos november végén Ebesen kukoricát törettek velünk, mert a paraszt a szárán hagyta. Ez lett az eredménye a közösbe kényszerítésnek, a föld senki földje lett.

Részt kellett vennünk a debreceni Gördülőcsapágygyár (GÖCS), valamint a Klinikatelepen a kultúrház építési munkálataiban. Nem volt apelláta, amit elrendeltek, tenni kellett, mi több, olykor a fehéret feketének kellett látni és fordítva.

Múltunk történelmi fordulatokban is gazdag. Az 1930-as évek elején a nagy gazdasági világválság idején születünk. Gyermekként éltük át a II. világháború borzalmaival, bombázás, ostrom, orosz megszállás. A háborút követő szegénység. Infláció. Rákosi-rendszer foglyokkal, internáltakkal és kötelező éljenző tapsokkal, diktatúra, hazugságok és megfélemlítés. Következmény 1956, forradalom: „*mert egy nép azt mondta elég volt*” (Márai). Ezt követően a Kádár-korszak kemény diktatúrája (a megtorlás időszaka), majd az ún. puha diktatúra.

Mi vagyunk az a korosztály, akiknek a szülést követően három hónap múlva vissza kellett menni dolgozni. A fiatal csecsemő bölcsődés lett, jobb esetben reggel jött a nagymama vagy valaki más, aki vállalta a gondozást és a felügyeletet.

Mi vagyunk azok, akiknek jórészt alacsony bérrel kellett megelégednünk, ami azután a nyugdíjalapunkat képezte. Nem tiltakozhattunk, nem tüntethettünk, nem mehettünk külföldre jobb életminőség reményében.

Hogyan látták mások ezt a korszakot?

Részletek a jubileumi emlékiratból, egy kortárs bölcsészhallgató *Kallódó ifjúság* című cikkéből, mely az egykori Fáklya nevű egyetemi újságban jelent meg.

„Az ifjúság alapeleme a forradalmiság, a szabadgondolkodás, a világmegváltó lobogás, hajszolása a szépnek és a jónak, de a jobbnak, az igazabbnak is. Nemcsak a mi ifjúságunk, az egész világ ifjúságának történelme ezt mutatja. A mi lobogásunkat, lázunkat kalodába zárták. Nekünk papíron rendelték el, miről kell gondolkodnunk, mire szabad gondolnunk. Falat építettek körénk szavakból, meghamisított, kicsífozt s ezért az emberek előtt lejáratott eszmékből, személyek megszedült parancsszavaiból. [...] Itt értünk épül minden – hirdették a szép szavak pénzért hazudó mesterei, közben nem vették észre: mi nem akarjuk így. [...] Tömködtek bennünket Sztálin halhatatlan tanításaival [...] A marxizmus hivatásos agitátorai sokszor elvtelen, gerinctelen emberekké váltak az éles szemű ifjúság előtt. [...] Eszmeileg tájékozatlan tömegeket házi agitációval, falujárással próbálták meggyőzni arról, hogy rosszul látnak. Nekünk most a tudományos eszmét kell kikaparni a személyi kultusz szemétdombja alól, s azt kell az ifjúság kezébe adnunk.”¹

„Arról a nemzedékről van szó, arról a generációról, amelynek a tagjai a 30-as években születtek. Vérzivataros gyermekkoruk volt. Háború, menekülés, haláltábor. Ravensbrück vagy Auschwitz. Túlélés után egy ellentmondásos kor, melyben Rákosi elvtárs-pajtás direktívái alapján házmesterek, portások, kereskedősegédek szabták meg az erkölcsi normákat. Ha nem tetszett valaki kitelepítés, internálás lett a része. Osztályidegen lett. Megbélyegzett.

¹ FILEP TIBOR, *Forradalom a debreceni egyetemeken*, Debrecen, 2006, 18–19.

Majd jött 11 nap! Egy verőfényes október délután kezdődött. Beszélgettünk, kimondtunk olyat, amire előtte gondolni sem mertünk. Tüntettünk, harcoltunk, szeretünk, és boldogok voltunk.

Majd jött nov. negyedike ködös reggele. A tél hideg volt. Kádár-szózat, az orosz katonák bevonulása, fegyveres csoportok járőröztek az utcán. Büjkáltunk, vagy mi büjtattunk.

Rehabilitációs bizottságok működtek. Megtévédv elvtárs, tüntető vagy fegyveres ellenálló lett a nevünk az ítéletük alapján.”²

Az általunk megélt történelmi események megítélése még korosztályunkon belül sem egyöntetű. Szerepe van ebben többek között annak, hogy a háború után a társadalom átrendeződött. A változás egyeseknek a felemelkedés lehetőségét adta, ugyanakkor mások elveszítették az addigi egzisztenciájukat.

Másik magyarázat, hogy nem mindegy, ki hol élte át a II. világháborút falun, nagyvárosban, avagy Budapesten. Egy járszági kistelepülésről származó évfolyamtársam pl. azt mondta, nincs különösebb riasztó emléke azokból az időkből. Gyermekeként ültek a fűben, nézték a repülők tömegének a vonulását, és megállapították, biztos mennek valahova bombázni. Ezzel szemben én Debrecenben éltem át a megpróbáltatásokat.

1944: Vészterhes gyermekkor. 11 éves korom hat hónapjának a története

A háború akkor tudatosult bennem, amikor a 10 évvel idősebb nővérem férjét elvitték a frontra. A következő, hogy március 31-én minisztériumi rendeletre a háborús veszély fokozódása miatt az ország valamennyi iskolájában megszűnt a tanítás. Mi, diákok nem gondoltuk, hogy a váratlan szünet milyen félelemmel teli időszakot jelent majd a számunkra.

Június 2. Debrecen első bombázása. Hivatalos forrásból tudom, hogy közel két óra alatt 130 bombázó fordult meg a város légtérben, 46 vadászgép kíséretében. A légiveszélyt jelző sziréna hangját, a bombától elnehezült gépek tömegének zúgását, a zuhanó bombák sivítását, a bombák fülsüketítő robbanását soha nem lehet elfelejteni.

Szeptember 15-én éjszaka volt a riadó. A repülőkről ledobott ún. Sztálin-gyertyák világították meg a városunkat, hogy a bombák célba érjenek. A légnyomás újra és újra megremegtette az óvóhely falát. Mikor végre lefújták a veszélyt és feljöttünk, rémisztő volt az emberek jajveszékelését, segítség kérését hallani. A felrobbant bombák fojtóvá tették a levegőt.

Ezután a családom kimenekült a Debrecen környéki tanyavilágba, Halápra egy családhoz, ahol már mások is voltak: összesen tizenhatan vészeltük át a háború hátralévő időszakát.

A tanyán légiriadó nem volt. Nyugalom volt mindaddig, amíg egy este hatalmas robaj rázza meg a házat. Akna volt közel a házhoz, újra óvóhelyre kellett vonulni, ott

² *Requiem egy korosztályért.* Kiss András háziorvos, Debrecen–Józsa. Magyar Orvos (1999 december).

éjszakáztunk. Másnap reggel orosz harcosok lepték el a tanyát és az egész környéket. Ijesztő volt, ahogy bejöttek az épületbe előreszegezett fegyverrel németek után kutatva. Élelmet vittek maguknak és a lovaiknak, aztán mentek tovább. Idővel orosz katonák települtek a szomszéd nagybirtokos házába. Hírlett, hogy egy-egy tanyán tett látogatásuk alkalmával nőekkel szemben erőszakot alkalmaztak. A velünk élő öt nő a lehető legidősebbnek és visszataszítóbbnak álcázta magát. Egyik éjszaka erős dörömbölésre ébredtünk. Orosz katonák voltak. Az öt férfit feltoloncolták a padlásra, a létrát elvették. A feszültség a tetőfokára hágott, amikor a kétségbeesett női hangok és a védekező dulakodás zaja mellett meghallottuk a padlásról az egyik oroszul tudó menekült férfi hangját, amint valami majort emlegetett (orosz jelentése őrnagy) a szomszéd parancsnokságon. Hihetetlen csoda történt: a katonák elhagyták a házat, lóra pattantak, és elvágtattak.

Történt egy délelőtt, hogy két géppuskás orosz katona érkezett, mondván a tisztí szálláson két nőre van szükség, krumplit kell tisztítani. Ekkor már tudott volt, hogy ez a fedőnév. Kiválasztották a 21 éves nővéremet és a 35 éves Ungvárinét. Nagy nehezen megengedték, hogy ez utóbbi nő oroszul beszélő férje velük menjen. Teltek az órák, majd feltűnt a két nő, de Ungvári nem volt velük, tudniillik úgy engedték el a nőket, ha ő hoz helyettük másik kettőt, ha nem, akkor lelövik. Esteledett, mikor fáradtan, meggyötörten megérkezett. Nem beszélt a nap történéseiről, arról sem, hogyan oldotta meg a helyzetet.

Ahogy békésebb lett a helyzet, haza akartunk menni, de a házunkban oroszok laktak. November végén végre otthon voltunk. Néhány nap múlva egy éjszaka zörgetett valaki az ajtón, majd az udvari ablakon, és valamit mondott, nem értettük, ajtót nyitni nem mertünk. Férfi nem volt a háznál, a nővérem férje és édesapám is a fronton volt. Reggel az udvaron a padlásfeljáró alatt egy teljes német katonai öltözetet találtunk. Jó kis hagyaték volt egy oroszok által megszállt városban. Azt a látszatot kelthette volna, hogy a családom német katonát bújtatott, ami főbenjáró bűn volt. Statárium volt, rögtönítélő eljárás. A kertünkben lett elásva az itt hagyott, számunkra veszélyes holmi.

Debrecenben az iskolák kapui 1944. március 31-től 1945. január közepéig zárva voltak. A köztes időben 11 évesen átéltem a 20. század tragikus történelmének a szörnyűségeit és a vele járó félelmeket. Mindezek következtében hirtelen véget ért a gondtalan gyermekkorom.

A leírtak után kérdezem: miért vagyunk mi szerencsés generáció?

A válasz az esetünkben csak ez lehet: mert határtalan szerencsével túléljük a sok éltveszélyes helyzetet. Ámde mennyivel szerencsésebb lett volna a gyermekkorunkat háború nélkül, az ifjúkort Rákosi-rendszer nélkül leélni.

Meg kell említenem, hogy a Rákosi-korszak idején az egyetemre bejutás nemcsak a felvételi sikerétől függött, hanem a származástól is. A sorrend ez volt: munkás, paraszt, értelmiségi. Az értelmiségi családi háttér hátrányos volt, mert az új rendszer új értelmiséget akart kovácsolni a két másik rétegből. Rendelet szabályozta, hogy egy évfolyamon belül a három társadalmi rétegnek milyen arányban kell lenni.

Mi, akik 1951-ben felvételt nyertünk, a régi nagynevű egyetemi tanárok előadásain sajtátítottuk el az orvostudományt, és jutottunk el a diplomáig. Hálával és tisztelettel őrizzük az emléküket.

Professzoraink és néhány, a nevükhöz kötődő történet

Krompecher István (1905–1983), az anatómia, szövettan, fejlődéstan professzora. 1950–1975 vezette az intézetet.

Személyéhez kötődő emlékünknél többek között, mikor egy előadás tárgyát így demonstrálta. Állt az évfolyammal szemben oldalra kitért karokkal, hogy azok a petevezetékek, majd így folytatta: „*Én vagyok az uterus, a fejem az nem számít.*” Ezzel élénk derültséget váltva ki a hallgatóságból.

Went István (1899–1963), 1932-től volt az Élettan Intézet professzora, vezetője.

Több generáció emlékében él, hogy a cukorbetegséggel kapcsolatos előadásában elhangzott: „*Azért iszik sok vizet a diabéteszes beteg, mert nem tud kockacukrot pisilni.*” – utalva a betegség egyik tünetére.

Jellegzetes alakjához tartozó szintén jellegzetes öblös hangját az előadásokon élveztem, de volt egy szituáció, amikor gondot jelentett a számomra. Az élettan szigorlat szöbelijén túlestem. Gyakorlatból békakísérletet kaptam. A békától való averziómat tudta a gyakorlatvezetőm, és még egy jelenlévő tanársegéd, és arra gondolva, hogy professzor úr a következő vizsgázóval van elfoglalva óvatosan odajöttek segíteni. Rövid idő múlva a jól ismert öblös hang betöltötte a csendet mondván: „*Igen nagy ott az asszisztencia.*” – melynek következtében magamra maradtam a békával.

Jeney Endre (1891–1970), patológus, mikrobiológus, higiénikus. 1934–1963 vezette a Közegészségtani Intézetet.

Szerteágazó nagy tudása mellett jellemző volt hallatlan szerénysége. Mindenki így emlegette „*Jeney apuka*”.

Loessl János (1887–1955), az I. Sz. Sebészeti Klinika vezetője 1945–1955 között.

Professzor úr volt az emberi és orvosi jószág megtestesítője, a Tiszántúl „*János bácsija*”.

Verzár Gyula (1896–1960), 1927-től volt a Fül-orr-gégészeti Osztály, majd a későbbi Klinika vezetője.

Az ötvenes évek elején egy gégészetet hallgató évfolyam oly módon köszöntötte Gyula-napon, hogy közülük egy ügyes kezű nagy fület rajzolt a táblára, és ebbe a tanár úr arcát, és mindenki a rajz mellé írta a nevét. Professzor úr köszönte a megemlékezést, és szellemesnek minősítette az ábrát hozzátéve: „*Arra lennék kíváncsi, ha Árvay professzort köszöntének névnapján a Nőgyógyászati Klinikán, az ő arcát milyen háttérre rajzolnák?*”

Fornet Béla (1890–1966), 1930-tól vezette az I. Sz. Belgyógyászati Klinikát.

Színvonalas, érdeklődéssel kísért előadásai mellett maradandó emlékünknél mindenkori eleganciája küllemében, mozdulataiban és megnyilvánulásaiban. (Életrajzából is-

meretes, hogy francia nemesi családból származott. Ősei közül egy családtag az 1600-as évek végén telepedett át Magyarországra.)

Kesztyűs Lóránd (1915–1979), mikrobiológus, parazitológus. 1948–1979 között vezette a Kóréletani Intézetet,

Történt az 1950-es évek elején, hogy az ifjúsági mozgalom vezetői azt mondták nekünk, hogy tegezzük az oktatóinkat. Nem tettük, de egy társunk ennek szellemében a nagytekintélyű Kesztyűs professzornak szervuszt köszönt, aki átmeneti meglepődés után így köszönt vissza: „Pá”.

Straub János orvosikémia-professzor előadásán esett meg, hogy az etilalkohollal, metilalkohollal, butilalkohollal kapcsolatban említette, hogy ezek más elnevezése etanol, metanol, butanol. Az utóbbit, ahogy kimondta, egyből elkezdődött a kuncogás egyeseknél, aztán egyre gyűrűzött, mígnem végig hullámszórt 160 társunkon megállíthatatlanul, ahogy Karinthy leírta „*Röhög az osztály*” művében. Professzor úr egyre vörösebb lett, majd abbahagyta az előadást, és kérdően nézett ránk. Valaki magyarázatot adott, mondván, hogy a butanol váltotta ki a derűtséget, mert van egy Noll nevezetű társunk. Professzor úr enyhe, elnéző mosollyal nyugtázta az esetet, és folytatta az előadást.

Kettesy Aladár (1893–1983), 1926-ban, 33 éves korában nevezték ki a Szemészeti Klinika igazgatójává.

A szürkehályog műtéteiről messzeföldön híres professzor úr alakja többek között sajátos félköpenyében van előttünk, de még jellegzetesebben, ahogy egyre rozogább kerékpárján pedáloz a szemészet felé. Hetvenedik születésnapjára (1963) a klinika dolgozói új kerékpárral lepték meg.

(Érdekességként jegyzem meg, egy kollégától hallottam, aki 1948-ban kezdte az egyetemet, hogy akkoriban egy professzornak volt autója, és ez az egyetlen kocsni parkolt a Klinikatelepen.)

Anekdóták nélkül emlékezem tovább

Ökrös Sándor 1945–1958-ig volt a Törvényszéki Orvostani Intézet vezetője.

Vályi Nagy Tibor: 1949-ben nevezték ki a Gyógyszertani Intézet tanárává és vezetőjévé. Szerencsétlenség következtében 57 évesen lezárult az élete.

Kellner Béla, 1947-ben nevezték ki a Kórbonctan Intézet tanárává, és lett az intézet igazgatója 1954-ig.

Petrányi Gyula (1912–2000), 1950–1974-ig volt a II. Sz. Belgyógyászati Klinika tanára és igazgatója.

Ladányi Józsa (1898–1985), a II. sz. Sebészeti Klinika megalapítója, egyetemi tanára.

Adler Péter (1910–1983), 1946-ban, 35 éves korában bízták meg a Fogászati Klinika vezetésével.

Szodoray Lajos (1904–1980), 1949-től volt a Bőrgyógyászati Klinika tanára és igazgatója.

Kulin László (1901–1989), a Gyermekklinika professzora és igazgatója 1949-től 1972-ig.

A gyermekek iránti szeretetem mellett Kulin professzor úr dinamikus előadásait hallgatva alakult ki bennem végérvényesen, hogy a gyermekorvosi hivatást választom. Hetvenéves koromig voltam a pályán Miskolcon, ahova házasság révén kerültem. Ötven év után jöttem vissza szeretett szülővárosomba, Debrecenbe. A régi környezet, a professzor-szobrok, a Nagyerdő jellegzetes illata felszínre hoztak bennem régi emlékeket. Hat év óta örökítem meg írásaimmal a múltat, mert nagy bennem a készlet arra, hogy hagyatékoljam: *„volt egyszer egy generáció”*.

Mottóm:

„Senki sem fog rád emlékezni aszerint, hogy mit gondoltál titokban.

Kérd az Urat adjon erőt és bölcsességet, hogy közölhessed a gondolataidat.”

(Gabriel Garcia Marquez)

Orvostanhallgatók kultúrházat építenek, 1953 tavasz

1957. augusztus 31. Diplomaosztó ünnepség